

Eseuri sceptice

Figură de prim ordin a logicii și filozofiei secolului XX, lordul Bertrand Russell (1872–1970) a fost totodată un autor prolific și în probleme de interes pentru publicul larg: religia, organizarea socială, relațiile internaționale, războiul și pacea, educația, etica, influența științei asupra vieții sociale etc. În toate aceste chestiuni a exprimat o gândire originală și viguroasă, adesea în răspăr cu mentalitățile dominante și stârnind nu o dată nemulțumiri și reacții adverse din partea autorităților.

Izbucnirea Primului Război Mondial i-a dat ocazia să-și manifeste antimilitarismul și pacifismul; drept consecință, și-a pierdut în 1916 postul de la Cambridge și a fost condamnat în 1918 la șase luni de închisoare. Democrat, individualist și liberal, Russell a împărtășit vederile socialiștilor englezi, dar a criticat bolșevismul după o călătorie în Rusia, întreprinsă în 1920. Până la sfârșitul vieții n-a încetat să fie un adversar al oricărei forme de dictatură și un luptător pentru cauza păcii, opunându-se utilizării militare a energiei nucleare sau denunțând pericolele naționalismului. În 1950 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură, „drept recunoaștere a activității sale scriitoricești variate și de mare importanță, prin care apără idealurile umaniste și libertatea de gândire“.

Lucrări ale lui Bertrand Russell apărute la Humanitas: *Istoria filozofiei occidentale* (2005), *În căutarea fericirii* (2011), *Cunoașterea lumii exterioare* (2013), *Credințele mele* (2014).

BERTRAND RUSSELL

Eseuri sceptice

Cu o prefață de
John Gray

Traducere din engleză de
S.G. Drăgan

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Silviu Nicolae
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Corina Roncea, Carmen Petrescu

Tipărit la Accent Print – Suceava

Bertrand Russell

Sceptical Essays

© 1996 The Bertrand Russell Peace Foundation Ltd

Preface to Routledge Classics edition © 2004 John Gray

All rights reserved.

Authorised translation from the English language edition published
by Routledge, a member of the Taylor & Francis Group,
copyright of The Bertrand Russell Peace Foundation

© HUMANITAS, 2015, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Russell, Bertrand

Eseuri sceptice / Bertrand Russell; trad.: S.G. Drăgan;

pref.: John Gray. – București: Humanitas, 2015

Index

ISBN 978-973-50-4979-9

I. Drăgan, S.G. (trad.)

II. Gray, John (pref.)

17

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Cuprins

<i>Prefață la ediția Routledge Classics</i> <i>(John Gray)</i>	7
1. Introducere: despre valoarea scepticismului	17
2. Visuri și fapte	32
3. Este superstițioasă știința?	42
4. Pot fi oamenii raționali?	52
5. Filozofia în secolul XX	61
6. Mașinile și afectele	87
7. Behaviorismul și valorile	96
8. Idealurile de fericire oriental și occidental	106
9. Răul pe care-l fac oamenii buni	116
10. Recrudescența puritanismului	128
11. Nevoia de scepticism politic	136
12. Gândirea liberă și propaganda oficială	154
13. Libertatea în societate	177
14. Educația, între libertate și autoritate	191
15. Psihologie și politică	209
16. Primejdia războaielor motivate de creduri	222
17. Câteva perspective – vesele și triste	240
<i>Indice</i>	259

Aimer et penser: c'est la véritable vie des esprits.

Voltaire

INTRODUCERE: DESPRE VALOAREA SCEPTICISMULUI

Vreau să supun atenției binevoitoare a cititorului o doctrină care, mă tem, ar putea să pară la prima vedere din cale afară de paradoxală și de subversivă. Potrivit ei, este indezirabil să ne dăm adevărul unei propoziții atunci când nu există absolut nici un temei de a o considera adevărată. Trebuie, firește, să admit că dacă o atare opinie ar fi larg acceptată, ea ar transforma cu totul viața noastră socială și sistemul nostru politic; or, cum ele amândouă sunt în prezent ireproșabile, acesta ar fi negreșit un argument împotriva ei. Sunt de asemenea conștient că – lucru mai grav – ea ar putea diminua veniturile clarvăzătorilor, ale agenților de pariuri, ale episcopilor și ale altora care trăiesc pe seama speranțelor iraționale ale celor ce n-au făcut nimic spre a merita o soartă bună aici sau în viața de apoi. În ciuda acestor argumente cât se poate de serioase, cred – și voi încerca să arăt – că paradoxala mea doctrină nu este lipsită de temei.

Întâi de toate, nu vreau să se creadă că mă situez pe o poziție extremistă. Sunt un liberal britanic căruia îi plac mult compromisul și moderația. Există o povestioară despre Pyrrhon, întemeietorul pyrrhonismului (cum era numit în vechime scepticismul). El susținea că niciodată nu știm îndeajuns spre a fi siguri că un mod de a acționa este mai înțelept decât un altul. În tinerețe, în timp ce-și făcea odată obișnuita plimbare de după-amiază, l-a zărit pe bătrânul său dascăl de filozofie (de

la care își însușise principiile pe care le profesa) căzut într-o mocirlă din care se zbătea să iasă și nu reușea. După ce s-a uitat câțva timp la dascăl, și-a continuat plimbarea, susținând că nu avea suficiente temeiuri de a crede că ar face un lucru bun scoțându-l pe bătrân din mocirlă. Alții, mai puțin sceptici, l-au ajutat pe dascăl să scape, blamându-l totodată pe Pyrrhon pentru lipsa lui de omenie. Dascălul său însă, fidel principiilor sale, l-a lăudat pentru consecvență. În ce mă privește, nu pledez pentru un astfel de scepticism extrem. Sunt gata să admit credințele curente ale simțului comun, măcar în practică, dacă nu și în teorie. Sunt gata să admit orice rezultat bine stabilit al științei, nu ca fiind cu certitudine adevărat, dar ca fiind suficient de probabil spre a oferi un temei acțiunii raționale. Dacă se anunță că la cutare dată va avea loc o eclipsă de Lună, consider că în ziua respectivă merită să mă uit pe cer și să văd dacă într-adevăr are loc. Pyrrhon n-ar fi gândit așa. Pe acest temei, mă simt îndreptățit să afirm că sunt adeptul unei poziții de mijloc.

Există chestiuni asupra cărora cei ce le-au investigat sunt de acord; datele eclipselor sunt un exemplu de acest fel. Există alte chestiuni, în privința cărora experții se află în dezacord. De altfel, chiar și atunci când acordul dintre experți este unanim, e posibil ca ei să greșescă. Acum douăzeci de ani*, susținerea lui Einstein privitoare la deflecția gravitațională a luminii ar fi fost respinsă de toți experții, dar s-a dovedit a fi corectă. Cu toate acestea, opinia experților, atunci când este unanimă, trebuie acceptată de nonexperți ca fiind mai probabil adevărată decât opinia contrară. Scepticismul susținut de mine se rezumă la următoarele: (1) atunci când părerile experților concordă, opinia contrară nu poate fi considerată certă; (2) atunci când susținerile experților nu concordă, nici o opinie nu trebuie considerată certă de un nonexpert; (3) atunci când toți experții

* Russell scrie această remarcă în 1928 (*n. tr.*).

sunt de părere că nu există temeiuri suficiente pentru o anumită opinie, omul de rând ar face bine să-și suspende judecata.

Aceste propoziții pot părea anodine, însă, dacă ar fi acceptate, ele ar revoluționa din temelii viața oamenilor.

Opiniile pentru care oamenii sunt dispuși să lupte și să-i persecute pe alții aparțin, toate, uneia dintre cele trei clase pe care scepticismul acesta le respinge. Când pentru o opinie există temeiuri raționale, oamenii se mulțumesc să le enunțe și apoi să aștepte ca respectivele temeiuri să-și facă efectul. În asemenea cazuri oamenii nu țin la opiniile lor cu patimă; le împărtășesc cu calm și tot cu calm expun și temeiurile lor. Opiniile împărtășite pătimaș sunt totdeauna dintre cele pentru care nu există temeiuri satisfăcătoare; am putea spune chiar că patima vădește măsura în care susținătorului respectivei opinii îi lipsește convingerea rațională. Opiniile în materie de politică și de religie sunt aproape întotdeauna susținute pătimaș. Exceptând mentalitatea dominantă în China, un om este considerat vrednic de compătimire dacă nu are opinii ferme în astfel de chestiuni; pe sceptici oamenii îi urăsc mai abitir decât pe susținătorii înfocați ai unor opinii ostile celor îmbrățișate de ei înșiși. La noi se crede că necesitățile vieții practice reclamă opinii în astfel de chestiuni și că, dacă am deveni mai raționali, existența socială ar deveni imposibilă. Eu cred tocmai dimpotrivă, și voi încerca să clarific de ce.

Să luăm problema șomajului din anii de după 1920. Una dintre tabere susținea că el se datorează ticăloșiei sindicatelor, o alta că se datorează confuziei de pe Continent. O a treia tabără, admițând că aceste cauze joacă un oarecare rol, dădea principala vină pe politica Băncii Angliei, care urmărea aprecierea lirei sterline. Această a treia tabără, din câte mi s-a spus, cuprindea majoritatea experților și pe nimeni altcineva. Politicienii nu agreează vederile ce nu se pretează la declamații partinice, iar muritorii de rând preferă părerile care pun nenorocirile pe

seama uneltirilor dușmanilor lor. Drept urmare, majoritatea oamenilor luptă în favoarea sau împotriva unor măsuri total irelevante, în timp ce puținii oameni care au opinii raționale nu sunt ascultați tocmai pentru că nu se potrivesc patimilor nimănu. Pentru a câștiga prozeleți, ar fi fost necesar ca oamenii să fie convinși de vinovăția Băncii Angliei. Pentru a câștiga adevăratele muncitorimii, ar fi trebuit arătat că Banca Angliei este ostilă mișcării sindicale; pentru a-l câștiga pe episcopul Londrei, ar fi trebuit arătat că cei de la Bancă sunt „imorali“. De unde se considera că decurge că ideile lor despre bani sunt greșite.

Să luăm un alt exemplu. Se afirmă adesea că socialismul este potrivit naturii umane, iar această aserțiune este tăgăduită de socialiști cu aceeași înverșunare cu care este afirmată de adversarii lor. Defunctul dr Rivers, a cărui moarte nu poate fi îndeajuns deplânsă, a discutat această chestiune într-o prelegere ținută la University College, reprodusă în cartea sa, apărută postum, *Psychology and Politics (Psihologie și politică)*. Este, din câte cunosc, singura discuție pe această temă care se poate pretinde științifică. Ea prezintă anumite date antropologice care arată că în Melanezia socialismul nu este potrivit naturii umane; apoi arată că nu știm dacă natura umană este sau nu aceeași în Melanezia și în Europa; și conchide că singurul mod în care se poate stabili dacă socialismul este sau nu potrivit naturii umane europene este de a-l pune la încercare. Este interesant că pe baza acestei concluzii dânsul s-a arătat dispus să devină candidat laburist. Cu siguranță însă că dr Rivers n-ar fi sporit cu nimic patima și înverșunarea ce învăluie de obicei controversele politice.

Voi aborda acum o temă pe care oamenilor le vine și mai greu să o trateze cu detașare – cea a cutumelor matrimoniale. Grosul populației din orice țară este convins că toate cutumele matrimoniale diferite de ale lor sunt imorale și că cei ce susțin contrariul o fac doar pentru a-și justifica propriile vieți libertine.

În India, recăsătorirea văduvelor este în mod tradițional considerată un lucru cum nu se poate mai oribil. În țările catolice, divorțul e considerat un păcat grav, dar este în schimb tolerată o oarecare infidelitate conjugală, cel puțin în cazul bărbaților. În America, divorțul este lesne de obținut, pe când relațiile extra-conjugale sunt condamnate cu maximă severitate. Mahomedanii acceptă poligamia, pe care noi o considerăm degradantă. Toate aceste opinii diferite sunt susținute cu extremă vehemență, iar cei ce nu li se conformează sunt supuși la aprige persecuții. În nici una din aceste țări atât de variate, însă, nimeni nu face nici cea mai mică încercare de a dovedi că uzanța din propria lui țară contribuie în mai mare măsură la fericirea umană decât uzanțele din celelalte țări.

Când deschidem un tratat științific pe această temă, precum (de pildă) *History of Human Marriage (Istoria căsătoriei)* al lui E.A. Westermarck, descoperim o atmosferă mult diferită de cea a prejudecăților populare. Aflăm că au existat cutume de tot felul, multe despre care am fi crezut că sunt incompatibile cu natura umană. Credem că putem înțelege poligamia, ca pe un obicei impus femeilor de către bărbații tiranici. Dar ce ar trebui să spunem despre cutuma tibetană conform căreia o femeie poate să aibă mai mulți soți? Călătorii care au vizitat Tibetul ne dau totuși asigurări că acolo viața de familie este cel puțin la fel de armonioasă ca în Europa. Un pic de lectură de acest fel va conduce negreșit orice persoană nepărtinitoare la scepticism total, întrucât nu par să existe date care să ne permită să decidem că o cutumă matrimonială este mai bună sau mai rea decât o alta. Aproape toate promovează cruzimea și intoleranța față de cei care se abat de la codul local, dar altminteri nu au nimic în comun. Capeți impresia că păcatul are caracter geografic. De la această concluzie nu rămâne decât un mic pas de făcut până la aceea că ideea de „păcat“ este iluzorie iar cruzimea practică de regulă în pedepsirea abaterilor este

deplasată. Tocmai această concluzie repugnă cu totul multor spirite, deoarece cruzimea practică cu conștiința împăcată e un deliciu pentru moralști. Iată de ce au născocit iadul.

Naționalismul este, firește, un exemplu extrem de credință înfocată în chestiuni îndoielnice. Cred că putem spune fără riscul de a greși că orice istoric serios care ar scrie acum o istorie a Marelui Război* ar face afirmații pentru care în timpul războiului ar fi riscat închisoarea în oricare dintre țările beligerante din ambele tabere. Exceptând și de data asta China, nu există nici o țară în care oamenii ar tolera adevărul despre ei înșiși; pe timp de pace, adevărul e considerat doar nepolitic, pe când în vreme de război este considerat un delict. Se edifică atunci sisteme opuse de crezuri violente, a căror falsitate este vădită prin simplul fapt că nu sunt îmbrățișate decât de cei ce împărtășesc aceeași prejudecată națională. Aplicarea rațiunii la aceste sisteme de crezuri este considerată la fel de nelegiuită cum era considerată odinioară aplicarea ei la dogmele religioase. Când sunt întrebați de ce scepticismul în astfel de chestiuni ar fi neapărat nelegiuit, singurul răspuns pe care-l dau oamenii este că miturile ajută la câștigarea războaielor, astfel că o națiune rațională ar pieri în loc să aducă pieirea altora. Ideea că este rușinos să-ți scapi propria piele ponegrindu-i de-a valma pe străini este una ce n-a găsit până acum, din câte știu, susținători printre moralștii de profesie, dacă ei nu sunt cumva și quakeri. Cine se încumetă să sugereze că o națiune rațională ar găsi căi de evitare totală a războaielor nu se poate aștepta, de regulă, decât la insulte.

Ce efect ar avea răspândirea scepticismului rațional? Evenimentele umane își au izvorul în pasiuni, care generează sisteme de mituri aferente. Psihanaliștii au studiat manifestările individuale ale acestui proces la persoanele cu tulburări mintale –

* E vorba, firește, despre Primul Război Mondial (*n. tr.*).

diagnosticate ori nediate diagnosticate ca atare. Un ins care a suferit o umilire născocete o teorie cum că el este regele Angliei și construiește tot felul de explicații ingenioase ale faptului că nu este tratat cu respectul cuvenit înaltei posturi în care se află. În acest caz, semenii nu agreează nălucirea sa, drept care îl internează la ospiciu. Dacă însă, în loc să-și clameze doar propria măreție, clamează măreția națiunii sale, sau a clasei sale sociale, sau a crezului său, va câștiga mulțimi de adepți, devenind lider politic sau religios, deși unui observator imparțial ideile sale i se vor părea la fel de absurde precum acelea ce se întâlnesc în azilurile de alienați. În felul acesta ia naștere o demență colectivă, ce ascultă de legi foarte asemănătoare celor ale demenței individuale. Oricine știe că este periculos să contrazici un alienat care se crede regele Angliei; dar odată izolat, el poate fi stăpânit cu forța. Când o întreagă națiune împărtășește o nălucire, furia ei va fi de același fel cu cea a nebunului individual atunci când pretențiile îi sunt contestate, numai că pe ea doar războiul o poate sili să asculte de glasul rațiunii.

Între psihologi există mari dezacorduri cu privire la rolul factorilor intelectuali în comportamentul uman. Aici se impune să deosebim două întrebări: (1) în ce măsură intervin credințele în determinarea acțiunii?; (2) în ce măsură credințele derivă din dovezi adecvate sau sunt capabile să derive din astfel de dovezi? La ambele întrebări psihologii concordă în a conferi factorilor intelectuali un loc mult mai modest decât li l-ar acorda omul de rând, dar în cadrul acestui acord general pot exista mari diferențe de grad. Să abordăm pe rând cele două întrebări.

(1) În ce măsură intervin credințele în determinarea acțiunii? În loc să discutăm această întrebare în mod teoretic, să ne aplecăm asupra unei zile obișnuite din viața unui om obișnuit. El începe prin a se scula dimineața, probabil în virtutea obișnuinței, fără intervenția vreunei credințe. Își ia micul dejun, se urcă în tren, își citește gazeta și se duce la serviciu – totul în

virtutea obișnuinței. A fost o perioadă în trecut când și-a format aceste obișnuințe, și cel puțin în alegerea slujbei credința a jucat un rol. În acea perioadă el credea, probabil, că slujba ce i s-a oferit era dintre cele la care putea să aspire. La majoritatea oamenilor credințele joacă un rol în alegerea inițială a carierei și, pe cale de consecință, în tot ce implică mai departe această alegere.

La locul de muncă, dacă este un subaltern, el poate continua să acționeze exclusiv din obișnuință, fără voliție activă și fără intervenția explicită a credințelor sale. Poate vă gândiți că, dacă insul cu pricina adună niște coloane de cifre, el crede în regulile aritmetice de care se folosește. Vă înșelați; aceste reguli sunt niște simple deprinderi ale corpului său, aidoma celor folosite de un jucător de tenis. Ele au fost asimilate în tinerețe, nu pe temeiul credinței raționale că ele corespund adevărului, ci pentru a-i fi pe plac învățătorului, așa cum un câine învață să facă sluj și să ceară de mâncare de la stăpânul său. Nu spun că întreg învățământul este de acest fel, dar în mod cert așa este cea mai mare parte din procesul de învățare a celor trei R*.

Dacă însă insul de care ne ocupăm este un asociat sau un director, e posibil să trebuiască, în cursul zilei sale de muncă, să ia decizii dificile, în care probabil credințele sale vor juca un rol. El crede că anumite lucruri vor evolua bine iar altele vor evolua prost, că individul cutare este solvabil iar cutare altul e în pragul falimentului. Și acționează pe temeiul acestor credințe. Tocmai pentru că trebuie să acționeze pe bază de credințe, și nu doar de obișnuințe, el este considerat mult superior unui simplu funcționar și îndreptățit să câștige mult mai mulți bani – cu condiția ca respectivele credințe ale lui să fie adevărate.

Și în viața sa privată proporția ocaziilor în care credințele determină acțiunea va fi cam aceeași. Când nu se întâmplă nimic neobișnuit, comportamentul său față de soție și copii

* *Reading, (w)riting, (a)rithmetic* (citit, scris, socotit) (*n. tr.*).